

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.1.333

UDK 327.39:061.1EU

Primljeno: 16. 11. 2021.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Anes Makul, Adem Olovčić

MI (NI)SMO PORODICA? ANALIZA ARGUMENTACIJE U KORIST PROŠIRENJA EU NA ZAPADNI BALKAN NAKON SAMITA 2003. I 2018. GODINE

Cilj rada jeste istražiti promjene retorike EU po pitanju proširenja na Zapadni Balkan analizom i komparacijom argumentacije zvaničnika i strateških dokumenata Evropske unije nakon samita Evropskog vijeća 2003. i 2018. godine. Sljedeći temeljnu tendenciju za proširenjem Unije u kontekstu zajedničke vanjske i sigurnosne politike, evropski su zvaničnici navedeno artikulirali različito u kontekstu dva samita. Naime, dok je u toku i nakon prvog Samita Evropska unija u različitim diskurzivnim reprezentacijama prikazivana kao izrazito uspješna politička zajednica sposobna privući zemlje da se prilagode njezinim striktnim pravilima i normama da bi ostvarile mogućnost integracije, dotle je u toku drugog Samita 2018. godine uporno istican značaj pridruživanja zemalja Zapadnog Balkana Uniji, bez obzira na ispunjenost normativnih uslova. Na taj je način patronizirajući diskurs prisutan u retoričkim reprezentacijama tokom i nakon prvog Samita proširen diskursom po kome Evropska unija insistira na pridruživanju navedenih zemalja Uniji bez obzira na potpunu ispunjenost prethodno zadatih normativnih kriterija. Razlog za to svakako jesu rastući utjecaj Kine na Zapadnom Balkanu, te sve veći ruski apetiti prema ovom regionu.

Ključne riječi: Evropska unija; proširenje; retorika; diskurs; Zapadni Balkan

UVOD

Proširenje Evropske unije se često posmatra kao jedno od najvažnijih dostignuća njezine vanjske politike. U godinama nakon Drugog svjetskog rata, zapadnoevropske zemlje su politiku sile i ratovanja zamijenile politikom koegzistencije i sviješću o zajedničkoj sudbini svih naroda koji žive na prostoru Evrope. Nastala iz potrebe povećanja ekonomske saradnje i integracije ratom razorenih evropskih zemalja, Evropska unija, u liku je, najprije, Evropske zajednice za uglj i čelik (ECSC), Evropske zajednice za atomsku energiju (EUROATOM), te, napokon, Evropske ekonomske zajednice (EEZ) prešla dug put do sadašnjeg stanja i broja od 27 članica. Ekonomska osnova predstavljala je jedan od tri stuba EU, zajedno sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom, te saradnjom u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova (Bijedić 2018: 23).

U periodu od 1973. do 2013. godine proširenje je zabilježeno sedam puta, sa konačnim ishodom od ukupno 27 članica i Hrvatskom kao posljednjom državom koja je pristupila EU 2013. godine. Na tom putu, EU je prošla razvojne faze od osnivanja Evropske zajednice za uglj i čelik, Rimskih ugovora o osnivanju Evropske ekonomske zajednice i Evropske zajednice za atomsku energiju, do uspostavljanja EU i njenog proširenja na ukupno 28 država članica, iz koje je 2020. godine istupilo Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske. Jasno je vidljivo da je proces proširenja EU imao političko-geografski kontinuitet.

Usprkos ekspanziji, zvanična politika EU jeste da je ona i dalje nepotpuna, jer je perspektiva članstva data i zemljama u regiji Zapadnog Balkana tokom samita Evropskog vijeća u Solunu 2003. godine, koji je bio posvećen proširenju. Jedina država iz grupe zemalja, koje su bile tema samita i koja je pristupila EU kao punopravna članica, deset godina kasnije, je Hrvatska. Evropsko vijeće je ponovo 2018. godine posvetilo samit zemljama Zapadnog Balkana. Dok je poruka s prvog samita bila o ujedinjenju kontinenta na osnovu „... demokratije, vladavine prava, poštivanja ljudskih i prava manjina, solidarnosti i tržišne ekonomije“ (European Council 2003: 1), poruke s novog samita više su vezane za geopolitiku i sigurnost (European Council 2018). Historijski gledano, put evropskih integracija pratile su različite promjene, koje su se u prvom redu ticale otvorenosti zapadnih evropskih zemalja prema njihovim istočnim susjedima. Evropa je postala otvorena prema bivšim socijalističkim zemljama, ali i razvijala svijest o zajedničkoj sudbini, kroz (auto)percepciju Evrope kao jedne posebne cjeline koja još nije stekla atribut nacije, ali se nalazi na sve većem putu homogenizacije. U tom smislu, EU se kontinuirano

transformira, uključujući u svoj sistem države jugoistočne i istočne Evrope, koje tako postaju akteri svjetskih političkih procesa.

Slijedeći navedeno, tema ovog rada je analiza argumentacije o važnosti proširenja u vremenu prvog i drugom samita, te analiza okolnosti u kojima je nastala značajna promjena u retorici nakon prvog i nakon drugog samita. U ovom radu argumentiramo da retorika reflektira društveno i političko okruženje u datom momentu i služi kao racionalno djelovanje zadobijanja podrške u ciljnim zemljama. Uloga retorike u promjeni politike je jedan od osnovnih elemenata konstruktivističkih pristupa u objašnjenju politike proširenja. Međutim, u ovom radu retoriku proširenja posmatramo kao racionalno djelovanje u kojem izgovoreno ili napisano može doprinijeti promjeni percepcije, prvenstveno građana, jer na taj način dobijaju više informacija što im može pomoći prilikom kreiranja vlastitih stavova. Također, ovo djelovanje posmatramo i kao djelovanje s ciljem uvjeravanja političkih elita na Zapadnom Balkanu u ispravnost neophodnih reformi za pristup Uniji.

Dok je 2003. godine Evropska unija služila kao uspješna priča koja je bila sposobna privući zemlje da se prilagode striktnim pravilima kako bi postale punopravne članice, u novijem periodu ona ne predstavlja više jedinog relevantnog igrača na prostoru Zapadnog Balkana, odnosno EU ne posjeduje više interpretativni autoritet o pravcu djelovanja. Drugim riječima, Evropska unija je ušla u geopolitičku bitku s drugim silama koje imaju interese na Balkanu. Trenutna retorika EU usmjerena prema proširenju ima dvostruku ulogu. Prvo, zvaničnici Evropske unije nastoje „ubijediti“ vlastite građane da podrže proces proširenja, jer je podrška u poređenju s vremenom održavanja prvog samita manja, a s druge strane, zvaničnici EU i zemalja članica nastoje ubijediti političke elite u zemljama Zapadnog Balkana da usvoje i implementiraju neophodne reforme za proces pristupanja. U poređenju sa zemljama EU, stanovnici zemalja u regiji Zapadnog Balkana podržavaju proces proširenja. Tokom prvog samita retorika je više bila usmjerena prema ciljnoj publici na prostoru Zapadnog Balkana, mada je i u Strategiji proširenja iz 2006. godine Evropska komisija napomenula potrebu za boljom komunikacijom s vlastitim građanima, kako bi im objasnili prednosti procesa proširenja (European Commission 2006). Ovu razliku treba posmatrati u kontekstu manje zainteresovanosti građana EU za Unijom generalno, te posljedično i za temom proširenja u poređenju s periodom koji je prethodio drugom samitu, odnosno kada je rastao interes građana EU za pitanja EU. Desilo se ono što Marks i Hoghe nazivaju prelazak od „dozvoljenog konsenzusa do ograničenog disenzusa“¹ (Marks and Hooghe 2009) a koji označava veću

¹ Originalni naziv je Permissive consensus – constraining dissenus.

zainteresovanost građana Unije za politike EU, što je stvorilo dodatni pritisak na donosiocima odluka da objasne vlastite poduhvate i planove. Porast zainteresovanosti nastao je kao posljedica kriza unutar Unije.

Ovaj tekst ima četiri poglavlja. U prvom dajemo kratak pregled o retorici i proširenju, odnosno na koji način neki autori objašnjavaju ulogu retorike u promjeni političke zbilje, te ulogu jezika generalno u politici. U drugom poglavlju će biti predstavljena zvanična objašnjenja o procesu proširenja u periodu tokom i nakon prvog, te uoči drugog i nakon drugog samita. Razlog zašto ćemo posmatrati zvanična objašnjenja tokom i nakon prvog samita, a kasnije i onu retoriku koja je bila i prije i nakon samita jeste činjenica da je samit 2003. godine bio zvanična potvrda procesa proširenja. U trećem poglavlju ćemo analizirati politiku proširenja između samita, te uzroke koji su doveli do promjene zvaničnog objašnjenja argumentacije za potrebu proširenja. U četvrtom poglavlju ćemo se posvetiti akterima koje Evropska unija posmatra kao konkurente vlastitoj politici na prostoru Zapadnog Balkana.

S obzirom da je naglasak rada na dva samita – 2003. i 2018. godine, zaključeci s tih samita u kojima se argumentira potreba proširenja će se koristiti u radu. Pored toga, izjave, saopćenja, govori, autorski tekstovi zvaničnika EU i zvaničnika zemalja članica EU će također biti korišteni u radu, kako bi se utvrdio određeni obrazac. Cilj rada nije kvantificiranje napisanog i izgovorenog, već identifikacija obrasca u argumentaciji određene politike.

RETORIKA I POLITIKA

Jedna od mnogobrojnih vještina antike koju baštini i savremeno doba je i retorika. Utemeljena kao vještina govorništva, retorika svoj nastanak duguje grčkom *polisu*, kao specifičnoj društveno-političkoj formi, u čijim okvirima se odvijao javni i privatni, politički, ekonomski i, u konačnici, ukupan društveni život. Grčka demokratija, iako nepotpuna, bila je direktna i značila je učešće punoljetnih muškaraca u donošenju odluka. Taj proces događao se u javnosti, te je stoga zahtijevao posebno umijeće govorenja uz težnju da određeni verbalni nastup prevagne u donošenju određene odluke. U tu svrhu, u antičkoj Grčkoj su se pred sudskim, političkim i filozofskim forumima redovno održavala takmičenja u govorništvu, čime je retorika zadobila poseban status, ponajviše zahvaljujući putujućim učiteljima – sofistima Protagorasu i Gorgijasu u 5. i 4. stoljeću p. n. e., i njihovom prakticanju logičko-epistemološkog pristupa ovoj vještini (Đurić 2020). Retorika je u društveno-političkoj zbilji uspjela održati svoj suštinski značaj, u obliku diskurzivnih

reprezentacija, čije je osnovno obilježje performativnost (Foucault 1970), a shvaćena je kao težnja da se kroz navedene reprezentacije izrazi određena politika odnosno politički autoritet koji se svojom politikom želi nametnuti. U tom se smislu odnosi moći konstituiraju kroz diskurs, a retorika, prema definiciji Cambridge rječnika, shvaća kao „govor ili pisanje namijenjeno da bude efikasno i da utiče na ljude“². U konačnici, „reći nešto“, u političkoj djelatnosti podrazumijeva „uvijek nešto proglasiti ili odrediti“.

Upravo je retorika jedan od osnovnih elemenata u konstruktivističkim pristupima proširenju. Treba napomenuti da su te studije bile namijenjene objašnjenju proširenja koje se desilo 2004. godine, kada je deset novih zemalja postalo punopravnim članicama Unije. Ove studije jezik tretiraju kao centralni element koji je uspio uvjeriti istočnoevropske zemlje za transformaciju političkog sistema iz jednopartijskog u višepartijski (Fierke and Wiener 2005; Schimmelfennig 2005; Sedelmeier 2005). Fierke i Wiener argumentiraju da su „značenje i jezik centralni prilikom konstrukcije interesa“ (Fierke and Wiener 2005: 102), da odluku o proširenju treba posmatrati u dužem procesu od Hladnog rata, i da se proširenje, konkretno u slučaju i EU i NATO, desilo zbog datih obećanja u govornim aktima, te da bi EU izgubila demokratski legitimitet ukoliko ne bi postupila prema ranijim obećanjima (Ibid. 115).

Interpretacija odluke za proširenjem Evropske unije u slučaju zemalja istočne i srednje Evrope 2004. godine, koju je ponudio Sedelmeier, jeste da je tokom Hladnog rata Evropska zajednica³ koristila govorne akte koji se odnose na prevazilaženje razlika i naglašavanje zajedničke kulture, geografije i sl. te se taj proces nastavio i nakon Hladnog rata (Sedelmeier 2005). Prema njegovom tumačenju Zajednica je razvila posebnu odgovornost kao čin ličnog interesa, te se postepeno razvio i poseban diskurs koji uključuje i proces učenja i ubjeđivanja.

Schimmelfennig je razvio teoriju retoričke akcije, koja podrazumijeva strateško korištenje argumenata na osnovu normi (norm-based arguments) (Schimmelfennig 2005: 154). Njegov pristup se zasniva na izbjegavanju retoričkih zamki, a koje se odnose na raniju retoriku, odnosno govorne akte, kako ih naziva Schimmelfennig. Sumirano, autor ovog pristupa tvrdi da je odluka o proširenju donesena kako bi se izbjegla retorička zamka, jer su pojedine zemlje članice izrazile skepticizam prema prihvatanju novih zemalja članica, čime bi „oštetile sebe kao kredibilne članice EU“ (Schimmelfennig 2005: 142–143).

² Originalni tekst definicije je „speech or writing intended to be effective and influence people“.

³ Evropska unija (skraćeno EU) je naziv koji je tek 2009. godine postao zvaničan. Prije toga je naziv bio Evropska zajednica, a termin Unija se počeo koristiti 1990-ih godina.

Iz ova tri pristupa vidljivo je da je jezik jedan od osnovnih alata koji se koristi prilikom konstrukcije identiteta, te promjene političkog sistema i prilagođavanja liberalnim demokratskim normama. Također, ono što je primjetno jeste kontinuitet od nekoliko desteljeća, a koji je počeo tokom Hladnog rata, te se nastavio nakon njegovog kraja.

U slučaju Zapadnog Balkana postoji također retorički kontinuitet, ali je u novije vrijeme primjetno i jedno proširenje argumentacije koja obuhvata i geopolitiku kao argument za potrebu proširenja. Međutim, formalni kriteriji za pristup države EU ostaju nepromijenjeni, a važnost prilagodbe sistema država koje nastoje pristupiti Uniji i dalje je dio procesa. Tu prilagodbu određuje Unija, koja iz naučenih lekcija definira prioritete u procesu (Kostić 2014: 228–230).

Teorija govornog akta (Speech Act Theory), koju je razvio Ole Waeber i koja se odnosi na sigurnost može ilustrirati ovu situaciju. Ova teorija polazi od pretpostavke da nešto postaje opasnost kada je neko nazove tako, odnosno kada joj da određeno značenje (Waeber 1995). Opasnost na koju se pozivaju jeste da će mjesto Evropske unije kao najvažnijeg strateškog partnera preuzeti neki drugi akteri (npr. Juncker 2017) o čemu će u narednim poglavljima biti više riječi.

Retoriku u ovom radu posmatramo kao strateško djelovanje, a jezik unutar tog djelovanja kao politički jezik. Ta „vrsta“ jezika nije stručna, a njegov esencijalni element je ubjeđivanje u ispravnost vlastitog djela te, ujedno, i informisanje. Jezik daje značenje i može utjecati na percepciju. Klein navodi pet maksima prilikom ubjeđivanja. Prva se odnosi na prezentaciju vlastite pozicije kao pozitivne. U drugoj maksimi treba predstaviti protivničke pozicije kao odbojne. Treća se odnosi na demonstraciju efikasnosti i asertivnosti. Četvrta maksima je da se u relevantnim grupama kreira podrška, a što manje protivnika. Posljednja maksima je ostavljanje prostora za djelovanje (Klein 2018: 359).

U ovom kontekstu možemo posmatrati i djelovanje zvaničnika EU i zemalja članica Unije prilikom objašnjavanja prednosti proširenja. Oni kojima su upućene poruke trebaju shvatiti prednosti i nedostatke prihvatanja, odnosno odbijanja određene politike. Dakle, cilj jeste provođenje vlastite politike u kojoj je retorika jedan od glavnih alata za stvaranje slike o mogućim posljedicama. Prvobitna slika jeste slika o miru i prosperitetu. Zapravo gotovo svi pozicijski dokumenti Evropske unije sadržavaju dva imperativa – prostor za mir i prostor za prosperitet (Münkler 2017: 104). U narednom poglavlju ćemo napraviti kratak pregled retorike koja se odnosi na argumentaciju za potrebu proširenja.

OD PORODICE DO GEOPOLITIKE

Evropska unija je 1997. godine definirala političke i ekonomske uslove za razvoj bilateralnih odnosa sa državama Zapadnog Balkana. Dvije godine nakon tog prvog koraka Unija je predložila pokretanje novog Procesa stabilizacije i pridruživanja (SAP) sa državama Zapadnog Balkana (Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina 2017). Ovo je bio uvod u otvaranje perspektive članstva državama Zapadnog Balkana, što je zvanično objavljeno 2000. godine kada je Evropsko vijeće zaključilo da su sve zemlje SAP potencijalni kandidati za punopravno članstvo u EU (European Council 2000). Sve to potvrđeno je na samitu u Solunu.

Tri dana prije početka zasjedanja Evropskog vijeća u Solunu 2003. godine, koje se smatra historijskim, jer je na njemu formalno potvrđena spremnost Evropske unije da prihvati zemlje Zapadnog Balkana kao punopravne članice, tadašnji predsjednik Evropske komisije Romano Prodi na konferenciji za novinare je, između ostalog, rekao da „... ujedinjenje Evrope neće biti potpuno dok naši prijatelji na Balkanu ne postanu dio porodice.“⁴ (Prodi 2003). Ova izjava implicira postojanje jedne zajednice koja se temelji na zajedničkim vrijednostima. Slična argumentaciju sadrže i dokumenti u godinama nakon toga.

U zaključcima samita navedeno je da „... dijelimo vrijednosti demokratije, vladavine prava, poštivanja ljudskih i prava manjina, solidarnosti i tržišne ekonomije, u potpunosti svjesni da oni predstavljaju same temelje Evropske unije“ (European Council 2003: 1). U izvještajima Evropskog vijeća iz 2005. i 2006. godine navodi se argumentacija koja slijedi namjere predstavljene u prethodnim diskurzivnim reprezentacijama, naime, „Evropsko vijeće ponovno potvrđuje svoju predanost potpunoj provedbi Solunske agende, u kojoj se naglašava da je budućnost Zapadnog Balkana u Evropskoj uniji“ (European Council 2005: 12). Proširujući ovaj koncept, u izvještaju iz 2006. godine, navodi se sljedeće: „Proširenje se pokazalo kao povijesna prilika koja doprinosi osiguranju mira, sigurnosti, stabilnosti, demokracije, vladavine prava, kao i rastu i prosperitetu u Evropskoj uniji u cjelini. Proširenje jednako pomaže EU da postane konkurentnija i dinamičnija privreda i da se bolje pripremi za izazove globaliziranog i promjenjivog svijeta“ (European Council 2006: 18).

Retorika zvaničnika EU i zemalja članica nakon formalnog iskazivanja interesa za integraciju zemalja Zapadnog Balkana u Uniju odražava postojanje retoričkog kontinuiteta. Taj kontinuitet s jedne strane reflektira samopercepciju Unije kao

⁴ Originalni tekst glasi „...that the unification of Europe will not be complete until our friends in the Balkans are part of the family.“

zajednice koja se bazira na određenim vrijednostima, a s druge strane održava očekivanja od potencijalnih članica o potrebnim temeljima koje moraju ugraditi u vlastite političke sisteme. Sumirano, argument na kojem nakon samita 2003. godine počiva argumentacija EU za uključivanje novih zemalja u institucionalni okvir te zajednice je saradnja koja donosi benefite svim uključenim akterima, kao što je izgradnja i osiguranja mira, stabilnosti, demokratije i bolji ekonomski standard. Ova argumentacija je zadržana i u kasnijem periodu, ali je proširena retorikom o geopolitici, koja je ujedno postala dominantnija i u javnim nastupima u odnosu na argumentaciju o vrijednostima. Nova argumentacija oslikava promjenu društvene i političke klime te predstavlja prilagodbu novim okolnostima, a vrlo dobro se može ilustrirati s pet Kleinovih maksima navedenih u prethodnom poglavlju.

EU, dakle, vlastitu poziciju predstavlja kao pozitivnu, saradnja s Unijom donosi najviše dobra, dok poziciju onih koje vidi kao konkurente svoje politike predstavlja kao negativne. Drugim riječima, stvara se ono što poststrukturalisti nazivaju binarnom opozicijom – mi nasuprot njih, a posljedično se stvara i prostor za djelovanje. Ovakav diskurs nije novost u kontekstu razvijenih zemalja Zapada, u okviru kojih svakako mislimo i na Evropsku uniju. Njega je kao takvog prepoznao i francuski filozof Jacques Derrida, istakavši da je “povijest Zapada – povijest binarnih opozicija” (Belsey 2003). Još je Hegel Evropu usporedio sa Zapadom, kroz filozofsku metaforu sunca, koje, iako izlazi na Istoku, svoju zrelost doseže tek na Zapadu. U njegovoj se filozofiji na zapadu „rađa sloboda i samosvijest“, dok se na Istoku „rađa prirodno sunce“ (Hegel 1987). Navedena je metafora oblikovala evropsku duhovnu, kulturnu i političku historiju, a kako ćemo vidjeti u nastavku, artikulirana na različite načine bila je prisutna i u gotovo svim diskurzivnim reprezentacijama evropskih zvaničnika unutar njihovih retoričkih praksi.

Slična retorika zastupljena je i tokom cijelog postojanja Evropske ekonomske zajednice, uključujući i period Hladnog rata, a bila je usmjerena prema zemljama istočne i centralne Evrope. Zvaničnici Zajednice i zemalja članica izražavali su žaljenje zbog isključenosti zemalja istočne i centralne Evrope protiv svoje volje iz zajedničkog integracijskog projekta, te da je Evropa nepotpuna bez njihovog članstva (Sedelmeier 2005: 123). Prvi predsjednik Evropske komisije Walter Hallstein je govorio o želji EU da prevaziđe podjelu Evrope (Reinicke u Sedelmeier 2005: 123). U izvještaju *ad hoc* tzv. Dooge komisije 1985. godine, navedeno je da „Zajednica nije izgubila iz vida da ona predstavlja samo dio Evrope“⁵ (Dooge 1985: 11). Drugim

⁵ Originalni tekst glasi: „The Community has not lost sight of the fact that it represents only a part of Europe“.

riječima, postojao je retorički kontinuitet usmjeren i prema državama koje su 2004. godine postale punopravne članice Unije i prema zemljama Zapadnog Balkana.

Tokom 2015. godine, njemački državni sekretar za Evropu u Ministarstvu vanjskih poslova Michael Roth je jednom intervjuu govorio o geopolitici i rastućoj nesigurnosti, te interesu u „... stabilnoj, mirnoj i demokratskoj Evropi. Perspektiva članstva kombinira ova očekivanja“ (Deutsche Welle 2015). Ovakve izjave su u tom periodu bile prilično rijetke, te kao takva Rothova predstavlja izuzetak, jer je učestalost retorike koja povezuje proširenje i geopolitiku bila vidljivija tek od 2017. godine. Naime, u godinama prije toga politika proširenja nije bila u značajnoj mjeri zastupljena. Evropsko vijeće u periodu od 2014. do 2017. na dnevnom redu nije imalo politiku proširenja (Elena 2019). Posmatrajući govore o stanju Unije, koje su držali predsjednici Evropske komisije Jose Manuel Barroso i Jean Claude Juncker u periodu od 2010. do 2016. proširenje nije bilo tema. Fokus Barrosa je bio prevazilaženje negativnih efekata krize (Barroso 2010, 2011, 2012, 2013). Tokom naredne godine Juncker je prije imenovanja govorio o potrebi konsolidacije Unije, a u dvije sljedeće godine on nije spominjao proširenje, već je govorio o bilateralnim odnosima Srbije i Kosova (Juncker 2015, 2016), dok je godinu kasnije spominjao strateški cilj proširenja na Zapadni Balkan: „... ukoliko želimo više stabilnost u našem susjedstvu, onda moramo zadržati kredibilnu perspektivu proširenja za Zapadni Balkan“ (Juncker 2017: 7–8), te je naglasio da vladavina prava, pravda i osnovna prava moraju imati prioritet. U govoru o stanju Unije Juncker je naglasio da EU može „izvoziti stabilnost“, te je naglasio da ukoliko EU ne pronade jedinstvo, „naše neposredno susjedstvo će oblikovati drugi“ (Juncker 2018: 4).

Jedna od izjava je i tadašnjeg komesara za pretpristupne pregovore Johannes Hahna, koji je rekao je u intervjuu za online izdanje njemačkog sedmičnika *Die Zeit* da „ćemo ili izvoziti stabilnost ili uvoziti nestabilnost“ (Zeit Online 2017). Ova izjava implicira postojanje neposredne opasnosti ukoliko ne bude djelovanja Unije, te se izjava može shvatiti i kao poziv na djelovanje.

Bivši predsjednik Evropske komisije Jean Claude Juncker je govorio neophodnosti politike proširenja, te o mogućim sukobima prije ili kasnije ukoliko EU bude neodlučna (Euractiv 2018) što je na tragu onoga Hahnovih riječi, dok je Federica Mogherini, tadašnja visoka predstavnica Unije za vanjske poslove i sigurnost i zamjenica predsjednika Evropske komisije, govorila o mogućnosti da Balkan postane šahovsko polje na kojem će veliki igrači igrati igru (Euractiv 2017). Njemački državni sekretar Roth je u autorskom tekstu za *Frankfurter Allgemeine Zeitung* zemlje Zapadnog Balkana nazvao „evropskim unutrašnjim dvorištem“ (Roth 2018), čime je

naglasio interes za Balkan, te naveo argument da postoji interes učvršćivanja Balkana za Evropu i potreba učiniti ga otpornim, kako prema unutrašnjim, tako i prema vanjskim štetnim utjecajima. Nadalje navodi da će svako stvaranje vakuuma koji Evropljani dozvole biti popunjeno drugim akterima, koje zanima nestabilnost i koji demokratski, vrijednosno orijentirani red zasnovan na pravilima dovode u pitanje (Roth 2018).

Formalna promjena retorike desila se u 2017. godini, kao što je prethodno navedeno, kada je Juncker govoreći o stanju Unije u Evropskom parlamentu pominjao i mogućnost da neki drugi akteri postanu aktivni u regiji ukoliko EU to ne bude. Junckerova retorika se u velikoj mjeri promijenila u odnosu na njegov petogodišnji plan rada kada je govorio u Evropskom parlamentu 2014. godine. Premda je u tom planu najavio pretpristupne pregovore, rekao je da u njegovom mandatu neće biti novih proširenja, dok se ne konsolidira Unija i ono što je ostvareno među 28 članica (Juncker 2014: 12). Ta izjava je zapravo rezultat zamora od proširenja, te nedostatka jasne vizije na koji način djelovati prema zemljama Zapadnog Balkana.

U Strategiji proširenja 2018. godine navodi se kako je proširenje „vlastiti politički, sigurnosni i ekonomski interes. To je geostrateška investicija u stabilnu, jaku i ujedinjenu Evropu zasnovanu na zajedničkim vrijednostima“ (European Commission 2018: 1), a posvećenost daljem proširenju potvrđeno je nekoliko mjeseci kasnije na samitu u Sofiji (European Council 2018).

Kada poredimo izjavu Romana Prodića s početka ovog poglavlja o nepotpunosti Evrope bez Balkana s novom retorikom koja pitanje proširenja smješta u sigurnosnu politiku Unije, vidimo razliku u argumentaciji, premda postoje interpretacije da se i proširenje 2004. godine desilo kao dio sigurnosne politike koja treba spriječiti scenarije kao u bivšoj Jugoslaviji (npr. Skalnes 2005).

Navedeni citati govore o djelovanju Unije kao stabilizirajućem faktoru, a govornici svjesno kreiraju određenu sliku, nastojeći ukazati na moguće posljedice ukoliko određeno djelovanje izostane. To djelovanje podrazumijeva integraciju zemalja Zapadnog Balkana unutar institucionalnog okvira koji pruža EU, a posljedično taj proces doprinosi prosperitetu svih uključenih aktera. Uočljiva promjena u retorici jeste da je ciljna grupa kojoj su upućene poruke proširena i obuhvata u većoj mjeri i stanovništvo same Unije. To je vidljivo i iz medija, koji jesu u Uniji, ali i institucija koje šalju poruke o neophodnosti proširenja, a one se odnose prvenstveno na stanovnike Unije. Ovaj element je važan zbog nedostatka podrške za politiku proširenja među stanovništvom, te vladama pojedinih zemalja unutar Unije. Podaci o podršci stanovništva novim proširenjima ukazuju na pad podrške tom procesu. Dok

je 2004. godine 42% građana EU⁶ podržavalo proširenje, a 39% su bili protiv (European Commission 2004: 10), taj broj se kasnije bitno promijenio, te je od 2009. godine otpor proširenju bio veći u odnosu na podršku (European Commission 2009: 74). Taj trend se nastavio i kasnije. Nakon samita u Solunu retorički fokus je bio usmjeren na države koje su članstvo u Uniji definirale kao cilj, te su i formalno pokrenule procedure za integracijski proces, dok je u to u manjoj mjeri bilo usmjereno ka državama članicama i građanima unutar EU, premda je Strategija proširenja iz 2006. godine govorila o potrebi bolje komunikacije prema građanima Unije. Ovo se može objasniti činjenicom da su stanovnici Unije u manjoj mjeri bili zainteresirani za politiku Unije tokom održavanja prvog samita, dok je, kao jedna od posljedica finansijskih i ekonomskih kriza, interes građana EU za politiku Unije porastao. Dakle, stvorila se potreba dodatne interpretacije okolnosti u kojima se politika odvija i pojašnjenja vlastite politike prema građanima, jer je posljedično i euroskepticizam unutar Unije rastao.

POLITIKA PROŠIRENJA IZMEĐU DVA SAMITA

Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan formalno nikada nije bilo upitno, ali je u političkoj praksi taj proces u velikoj mjeri usporen. Usporavanje procesa je posljedica, s jedne strane, unutrašnjih procesa i kriza unutar EU, a s druge strane neprovođenja neophodnih reformi, tj. nekonzistentne implementacije usvojenih politika u državama koje su članstvo u Uniji definirali kao vlastiti cilj.

Bivši visoki predstavnik, te istovremeno i specijalni predstavnik EU u Bosni i Hercegovini, Paddy Ashdown je nakon samita u Solunu 2003. godine u svom govoru, između ostalog, naglasio da vrijeme pristupanja Bosne i Hercegovine ovisi ne toliko o EU, već o Bosni i Hercegovini i njenom trudu da ispuni uslove, dok je EU predana da pruža podršku tokom tog procesa (Ashdown 2003).

Nakon 2003. godine kada je Evropska unija dala perspektivu punopravnog članstva zemljama Zapadnog Balkana, niz političkih procesa će u bitnoj mjeri determinirati politiku proširenja. Prvi proces koji se odrazio na politiku proširenja jeste prilagođavanje novih deset punopravnih članica. Institucionalni okvir nije u potpunosti odgovarao prihvatanju novih zemalja, jer se procedure za donošenje odluka nisu promijenile, što se odrazilo i na grupnu dinamiku Unije. K tome, vidljivo je i stvaranje blokova koji su se sastojali od starih i novih članica (Hosli, Mattila and Uriot 2011), a složeni proces donošenja odluka postao je još kompleksniji (Maurer

⁶ Ovaj podatak se odnosi na tzv. EU15, bez zemalja koje su pristupile te godine.

and Wessels 2003), odnosno sporiji (Hertz and Leuffen 2011). Pokušaj usvajanja ustava Evropske unije kao okvira koji bi omogućio veću funkcionalnost prilikom donošenja odluka nije uspio nakon što su se građani Nizozemske i Francuske na referendumima izjasnili protiv, premda referendumi nisu bili pravno obavezujući.

Posljedično se vodila debata o integracijskom kapacitetu Unije, a koji se odnosi na mogućnost EU da u postojeći sistem uključi nove aktere, a da se pritom zadrži kapacitet donošenja odluka, što je i naglašeno u Strategiji proširenja 2006. godine (European Commission 2006: 18). U Strategiji je naglašena i potreba institucionalne reforme kako bi stvorile pretpostavke za uspješno upravljanje blokom (European Commission 2006: 18). Taj period karakterizira i tzv. zamor od proširenja, koji je definiran kao „nespremnost odobravanja članstva u EU novim zemljama“⁷ (Szołucha 2010) premda nikad nije bilo formalnog odustajanja od definirane politike prihvatanja novih članica, osim u slučaju Turske, gdje je njemačka kancelarka Angela Merkel predlagala „privilegirano partnerstvo“ kao alternativu članstvu te države.

Padu interesa za politiku proširenja doprinijele su i finansijske, ekonomske te političke krize koje su pogodile Uniju. Kako je tadašnji predsjednik Evropske Komisije Jose Manuel Barroso naglasio: „Sasvim je prirodno da su naši napori da suzbijemo negativne posljedice ekonomske krize zasjenili sve ostalo“ (2013: 7). U njegovim govorima o stanju Unije, te prioritetima za predstojeći period, proširenje nije pominjao (Barroso 2010, 2011, 2012, 2013). Ova činjenica ukazuje na nedostatak političke volje za proširenje, jer se Evropska unija vodila pogrešnom pretpostavkom da je perspektiva članstva dovoljan podsticaj za provođenje reformi i prilagođavanje standardima EU uz striktnu kondicionalnost kao elementarni dio procesa pristupanja. Ova pretpostavka je ranije davala određene rezultate, kao što je npr. saradnja s Haškim tribunalom, kada su u pitanju Srbija i Hrvatska. U Bosni i Hercegovini je presuda u slučaju Sejdić – Finci bila osnovno političko pitanje dok je Evropska unija pokazivala snažniji interes za Bosnu i Hercegovinu i dok je to bio uslov za dalji napredak u integracijskom procesu, bez obzira na neuspjeh u konkretnom slučaju.

Drugim riječima, dok EU vrši snažan pritisak i biva posvećena zemljama u regiji, onda EU predstavlja glavnog eksternog aktera na Zapadnom Balkanu. Međutim, osnovni problem vanjske politike Evropske unije jeste da je njena vanjska politika determinirana njenom unutrašnjom strukturom i formalnim procedurama, te potrebom za usklađenošću među zemljama članicama kako bi postojao konsenzus za zajedničko djelovanje. Ishod takve procedure jeste često slabija efektivna vanjska politika u odnosu na onu koja je prvobitno upućena u proceduru. U slučaju politike proširenja,

⁷ Originalni tekst glasi: „...unwillingness to grant the EU membership to new States“.

politika Unije predstavlja kompromis koji uzima u obzir i stavove zemalja koje izražavaju skepticizam prema procesu proširenja, premda nominalno ne odbijaju politiku proširenja. Primjer takvog djelovanja je odbijanje Francuske i Nizozemske da 2018. godine glasaju za početak pretpristupnih pregovora sa Sjevernom Makedonijom i Albanijom (Politico 2018b). Obje te zemlje se suočavaju s jakim euroskeptičnim desničarskim strankama, koje nemaju formalnu snagu u nacionalnim parlamentima da zaustave proces proširenja, ali posjeduju potencijal korištenja javnih debata kao mobilizacijsku strategiju. Ovo je zajednička karakteristika euroskeptičnih desničarskih stranaka, koje su postale bitan politički faktor u Uniji (Makul 2020).

Prvi znak promjene politike pojedinih zemalja članica u korist proširenja uočava se u augustu 2014. godine kada je Njemačka s nekoliko drugih zemalja inicirala Berlinski proces u kojem je navedeno šest prioriteta, koji su kasnije i postali dio Strategije proširenja 2018. godine, te novi pristup prema Bosni i Hercegovini u oktobru 2014. godine, iniciran od Njemačke i Velike Britanije, a koji je ostavio po strani presudu Sejdić-Finci, te fokus stavio na ekonomske reforme i borbu protiv korupcije. Njemačka inicijativa odgovor je i na rastući interes i djelovanje prema Zapadnom Balkanu Rusije koja želi dodatno otežati proces proširenja, kako je navedeno i u jednom internom dokumentu Ministarstva vanjskih poslova Njemačke, te izjavama njemačkih političara (Blome et al. 2014). Novi pristup prema Bosni i Hercegovini usvojilo je iste godine i Vijeće EU. Međutim, obje inicijative su pokrenuli predstavnici zemalja članica izvan okvira institucija Evropske unije, premda je te ideje Unija kasnije preuzela. Ovakav razvoj događaja reflektira nedostatak konsenzusa o važnosti procesa proširenja, prvenstveno u nekima od zemalja članica, jer institucionalna arhitektura EU ograničava autonomiju djelovanja Unije ukoliko ne postoji saglasnost svih zemalja.

Inicijative za promjenu politike prema zemljama Zapadnog Balkana počele su se javljati 2017. godine, prije svega u govoru o stanju Unije (Juncker 2017) o čemu je bilo govora u prethodnom poglavlju. Ta inicijativa se javila s jedne strane zbog kriza u, i među, zemljama Zapadnog Balkana, te zbog novih aktera koje EU percipira kao konkurente koji mogu ugroziti interese Unije u navedenoj regiji. U narednom poglavlju ćemo kratko analizirati aktere koje Unija percipira kao one koji ugrožavaju njene interese.

KONKURENTI EU NA ZAPADNOM BALKANU

Promjena retorike kojom zvaničnici EU i zemalja članica argumentiraju u korist proširenja je odraz nove političke realnosti. Ta realnost podrazumijeva pojavu novih aktera na prostoru Zapadnog Balkana, koje Evropska unija shvata kao konkurenciju i opasnost za vlastite interese i stabilnost, posebno imajući u vidu geografsku blizinu, jer je Zapadni Balkan okružen EU članicama. Premda neki politički akteri pominju i Tursku i arapske zemlje, fokus će biti na Kini i Rusiji čiji je uloga naglašenija u svim zemljama Zapadnog Balkana. Politike Rusije i Kine tokom prvog samita su bile bitno drugačije u odnosu na kasniji period. Dok je Kina imala neutralan stav i nije bila uključena u procese na Zapadnom Balkanu, taj pristup je promijenjen nakon što je Kina predstavila vlastitu inicijativu Put svile. Radi se o strategiji koja uključuje izgradnju puteva između Pacifika i Mediterana, a koja uključuje 60 zemalja Azije, Evrope i Afrike u kojima živi oko četiri milijarde ljudi (Ferdinand 2016: 949–950). Kineska politika je prvenstveno bila vođena ekonomskim interesima, ali ti interesi, međutim, često podrivaju usaglašene politike između balkanskih zemalja i EU. Značajnija promjena ruske politike uočava se nakon ukrajinske krize, odnosno ukrajinskog približavanja Zapadu, što je za Rusiju predstavljalo miješanje u njihovu zonu interesa (Stronski and Himes 2019). U Bosni i Hercegovini je rusko suprotstavljanje zapadnim silama vidljivo u Vijeću za implementaciju mira, Odnosno politici koju zastupa Milorad Dodik (Huskić 2014: 129). U periodu koji je prethodio, Rusija je podržavala članstvo BiH u Evropskoj Uniji (Huskić 2014: 132).

Kina, Rusija, Turska, te arapske zemlje prvenstveno se spominju kao države koje „ispunjavaju vakuum“ (Roth 2018) i čije prisustvo odražava nedostatak jačeg političkog angažmana Evropske unije, što države Zapadnog Balkana čini ranjivijim za strane uticaje. Ovaj argument pretpostavlja postojanje jednog automatizma prema kojem je Zapadni Balkan prostor na kojem strani akteri imaju značajan uticaj na domaće političke procese. Međutim, ovaj argument objašnjava samo dio procesa i ne uzima u obzir unutrašnje političke procese. Naime, zemlje u regiji Balkana nisu samo objekti vanjskih aktera, već i subjekti na međunarodnom nivou (Keil and Stahl 2014: 3), dakle akteri koji samostalno donose odluke. To podrazumijeva postojanje autonomne volje među donosiocima odluka na Zapadnom Balkanu da (ne) prihvataju politike koje strani akteri žele provoditi. Drugim riječima, domaće političke elite prihvataju da saraduju s akterima kao što su Kina, Rusija, Turska ili arapske zemlje, što je često u koliziji s politikama Evropske unije, odnosno s politikama koje su

unaprijed formalno dogovorene, a kao posljedica se javlja zastojevo evropeizacije – procesa preuzimanja evropskih normi i načina njene implementacije.

Posljedično je uloga EU kao interpretativnog autoriteta o potrebnim reformama djelimično narušena, jer su domaći akteri preuzeli pravila drugih aktera, ali su i drugi akteri preuzeli neke od politika domaćih političkih elite. Prednost stranih aktera u odnosu na Evropsku uniju jeste proces donošenja odluka, jer se odluke u svim od navedenih zemalja donose u malom krugu ljudi što omogućava veću efikasnost i brzinu (politički sistem Kine nije demokratski, dok ruski politički sistem karakterizira demokratski deficit), dok je vanjska politika EU uslovljena postizanjem dogovora među članicama.

Uloge Rusije i Kine se bitno razlikuju i imaju utemeljenje. Kina prvenstveno ekonomskim politikama gradi vlastiti uticaj što može imati posljedice na evropeizaciju Zapadnog Balkana. Primjerice, uslovi pod kojima je dogovoren kredit za izgradnju novog termo-bloka u Tuzli je u suprotnosti s pravilima o državnoj pomoći, jer prema pravilima Evropske energetske zajednice, čiji je član i Bosna i Hercegovina, država ne može biti garant povrata punog iznosa kredita, već maksimalno 85%. Bez obzira na ishod zbog problema s opremom koja se treba ugraditi u ovom novom termo-bloku, ipak ostaje činjenica da su nadležni u BiH odstupili od ranije preuzetih obaveza. Brojni su i drugi projekti koje Kina podržava, odnosno kreditira na prostoru Zapadnog Balkana, a za koje svrhe je Peking osigurao iznos u vrijednosti od 10 milijardi dolara (Delalić et al. 2021: 159). U Sjevernoj Makedoniji, Srbiji, Crnoj Gori i Mađarskoj, Kina provodi infrastrukturne projekte vezane za transport (Bastian 2017). Međutim, Vlada Crne Gore ima poteškoće sa vraćanjem duga. Karakteristika kineskih zajmova jeste što oni nisu vezani za striktnu kondicionalnost koja se uglavnom odnosi na rezove u javnoj potrošnji i ne zahtijevaju generalno jaču finansijsku disciplinu, kao što je slučaj sa zajmovima zapadnih finansijskih institucija, čime se stvara potencijalni prostor za jačanje političkog utjecaja. U slučaju izgradnje termo-bloka taj projekt se stavlja pod hipoteku u zadnjim godinama otplate kredita (Službeni list BiH 2018). Bivši komesar za pretpristupne pregovore Johannes Hahn je ulogu Kine na Balkanu uporedio s Trojanskim konjem, jer bi „kombinacija kapitalizma i političke diktature“ mogla biti prihvatljiva nekim liderima na Balkanu. Kao jedan od primjera navodi i autoput u Crnoj Gori (Politico 2018a). Ova izjava implicira da kineska politika može u ovim državama kreirati uslove koji vode do određene ovisnosti od Kine, a eventualnim članstvom zemalja Zapadnog Balkana, Kina može putem novih članica imati značajan utjecaj na politiku EU.

Rusija, s druge strane provodi politiku uz ulaganje puno manje finansijskih sredstava, odnosno, kako to Dimitar Bechev u naslovu svog teksta naziva, „igraju dobro slabu kartu.“⁸ (Bechev 2020), iako, generalno gledano, Rusija mnogo ulaže u sektore poput energetike i infrastrukture. Naslov teksta implicira ulog manje resursa, ali i postojanje benefita koji su višestruki u odnosu na uloženo. Rusija se fokusira na podjele u društvu i ciljano podržava aktere čije su politike u suprotnosti s ciljevima zapadnih zemalja. U Bosni i Hercegovini je to podrška politikama koje provodi Savez nezavisnih socijaldemokrata, naročito u vezi sa ulogom i postojanjem Ureda visokog predstavnika i delegitimiziranjem njegove uloge. Također, jednim dijelom to su politike koje provodi Hrvatska demokratska zajednica (Večernji list 2019). Konkretno, ruska politika u Bosni i Hercegovini svjesno podržava teme za koje ne postoji unutrašnji konsenzus, te na taj način doprinosi većoj polarizaciji društva. Primjer takvog pristupa je govor u Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH kojim je Predsjednica Vijeća Federacije ruskog Parlamenta Valentina Matvijenko izazvala skandal, zastupajući teze koje godinama predstavljaju zvaničnu politiku Milorada Dodika (Al Jazeera 2018). U Srbiji se uloga Rusije najviše ogleda u protivljenju članstvu Kosova u Ujedinjenim nacijama, ali i kroz privatizaciju energetskog sektora. To djelovanje se retorički bazira na historijskim i religijskim vezama (Bechev 2017: 230). Istovremeno je Srbija zemlja kandidatkinja za pristup Uniji. Dobre veze i s Kinom i s Rusijom Srbiju postavljaju u povoljnu poziciju u odnosu prema EU, jer se sugerira da bi Unija mogla „izgubiti“ Srbiju (Marciacq 2019: 78). U Sjevernoj Makedoniji i Crnoj Gori Rusija podržava aktere koji su protiv članstva tih zemalja u NATO-u, te su igrali i ulogu u pokušaju sprečavanja članstva ovih zemalja u toj vojnoj alijansi, što predstavlja i zvaničan stav ruskih vlasti (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2016). Eventualno povlačenje iz NATO-a bilo je dio debata u toj zemlji, ali nova vlast nije poduzela korake koji bi vodili u tom pravcu. To je dijelom i zbog toga što jedan dio nove koalicije ne podržava takav korak. Stavovi Rusije u Sjevernoj Makedoniji bili su vidljivi u izjavama bivšeg premijera Nikole Gruevskog (Nechev and Nikolovski 2019: 129).

Posljedice djelovanja ruske politike ogledaju se i u promjeni percepcije građana prema ulozi Rusije u odnosu na Evropsku uniju. Rezultati više ispitivanja javnog mnjenja u Srbiji ukazuju na pozitivnu sliku o toj zemlji, kao što je da 21% ispitanika smatra da je Rusija najveći donator, a 24% da je to EU (Sputnik 2018), premda podaci sugeriraju da su ruske donacije neznatne. U drugom ispitivanju javnog mnjenja 80 % ispitanika podržava rusku vanjsku politiku, a 26% smatra da Rusija daje

⁸ Originalni tekst je: „Playing a weak hand well“.

izbjeglicama više pomoći od EU, a 49% smatra da je ta pomoć veća od Rusije u odnosu na Sjedinjenje Američke Države (Centar za evroatlanske studije 2016). Slični rezultati su vidljivi i u Bosni i Hercegovini, gdje postoji jasna podjela po entitetima u dva ispitivanja javnog mnjenja. Dok ispitanici u Federaciji Bosne i Hercegovine više vjeruju zapadnim akterima i članstvu u NATO-u, ispitanici u Republici Srpskoj više vjeruju Rusiji i podržavaju njenu politiku (Čaršimamović Vukotić et al. 2017; Center for Insights in Survey Research 2017). Jedan od elemenata uspjeha je što se Rusija prilagođava političkim akterima koji su na oba kraja političkog djelovanja – i na ljevici i na desnici, te prilagođavaju vlastiti jezik okolnostima u specifičnim zemljama (Galeotti 2017).

Uloga Rusije i Kine na Kosovu je limitirana, jer ne priznaju nezavisnost, dok ostaje određen utjecaj Turske i arapskih zemalja. Ipak, strateško opredjeljenje Kosova je usmjereno prema Zapadu (Visoka 2019). Odnosni Albanije prema prema Rusiji determinirani su odnosom Kosova prema Rusiji i na niskom su nivou. Slika koju većina Albanaca ima o Rusiji jeste da je to zemlja koja je „... jučer podržala Miloševića, a ne priznaje Kosovo danas“ (Abazi 2019: 169). S druge strane, Kina ima razvijene ekonomske odnose s Albanijom, a koji se ogledaju i kroz investicije u energetski sektor, te preuzimanje aerodroma u Tirani kao i nekoliko drugih projekata (Abazi 2019: 172).

Dakle, s izuzetkom Kosova i Albanije, Rusija ima u svakoj od zemalja regije „saveznika“, odnosno aktere koji prihvataju njenu ulogu kao vodećeg vanjskog aktera. Kina, s druge strane, osim u slučaju Kosova ima razvijene ekonomske veze.

ZAKLJUČAK

Vođene idejom o jedinstvu zapadnoevropske države, nakon dva destruktivna rata započele su proces integriranja stvaranjem, najprije, Evropske zajednice za uglj i čelik (1951), zatim Evropske zajednice za atomsku energiju (1957), te napokon Evropske ekonomske zajednice (1958). Historijska je činjenica da je prvobitni cilj navedenih spoljnopoličkih integracija bio usmjeren na ekonomsku saradnju i jačanje trgovine između ratom uništenih i politički iscjepkanih evropskih država, iako se smatralo, a i danas se smatra, da je Evropa bila i ostala sve ono što je obuhvaćeno evropskom civilizacijom u potpunom njenom bogatstvu, čiju kolijevku nalazimo još u antičkoj Grčkoj, u 5. odnosno 6. stoljeću p. n. e.

Od prvog integriranja u Evropsku zajednicu za uglj i čelik do danas prošlo je tačno 70 godina, i u tih sedam desetljeća, evropska porodica širila se sedam puta, do

konačnih 27 država članica, nakon što je 2020. godine, nakon skoro pet godina različitih pregovora i procesa iz Unije istupilo Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske. Usprkos navedenom istupanju, smatra se da je najvažnija vanjsko-politička težnja Evropske unije težnja za proširenjem njenih granica. Navedena težnja u posljednja dva desetljeća orijentirana je prema državama bivšeg socijalističkog uređenja, naročito bivše Jugoslavije, koje se u savremenom političkom vokabularu nazivaju još i zemlje Zapadnog Balkana. Na tom tragu, države koje su uspjele pristupiti Uniji do sada su Slovenija (2004. godine), te Hrvatska 2013. godine. Ostale države, poput Albanije, Srbije, Crne Gore, Sjeverne Makedonije i dalje su kandidati za članstvo, ili potencijalni kandidati, kao što su Kosovo i Bosna i Hercegovina. Na tom tragu, Evropska unija je 2003. i 2018. godine održala dva samita Evropskog vijeća, posvećena proširenju Unije. I dok je tokom prvog samita EU bila u ulozi svojevrsnog arbitra za proširenje i pitanja koja su konjunkturna na tlu Evrope, postavljajući striktna pravila zemljama Zapadnog Balkana u svrhu njihove integracije u Uniju, u novije vrijeme takva pozicija Unije slabi, jer prestaje biti jedini hegemon u percepciji ljudi u ovom dijelu svijeta sposoban da navedenim zemljama pruži političko, ekonomsko i kulturno utočište.

Usljed rasta političkog utjecaja Rusije, te rastućeg ekonomskog i političkog utjecaja Kine na prostoru Zapadnog Balkana, Evropska unija više nije, kako smo vidjeli, jedini relevantan igrač na navedenom prostoru, niti se njen utjecaj više interpretira u tom smjeru. S tim u vezi, retorika njenih zvaničnika, kako smo mogli vidjeti, više nije isključivo patronizirajuća spram ovih zemalja, već njena uloga u kontekstu proširenja postaje dvostruka: da vlastitu javnost osnaže u pravcu podrške ovakvoj politici, te da održe spoznaju o EU kao i dalje najboljoj spoljnopolitičkoj i sigurnosnoj opciji za države Zapadnog Balkana. Jasno je više puta navedeno da zemlje Zapadnog Balkana mogu imati vlastite agende i da je to njihov suvereni izbor ali da onda ne mogu biti dio „porodice“ iako mogu biti partneri Unije. Navedena je promjena retorike vidljiva u analizama istupa evropskih zvaničnika na dva samita i nakon samita, a što je u konačnici bio cilj analize i interpretacije diskurzivnih reprezentacija prikazanih u ovom radu.

Kroz četiri poglavlja, nastojali smo dati ne samo kratki pregled retorike proširenja, na kojoj sve više insistira Evropska unija, već i ponuditi razumijevanje i značaj retoričke prakse u političkoj djelatnosti. Nadalje, kroz dekonstruiranje, analize i prigodne interpretacije retoričkih reprezentacija uoči, tokom i nakon prvog i drugog samita o proširenju, nastojali smo razumjeti poziciju Evropske unije kao globalnog aktera i aspiracije ka proširenju na zemlje Zapadnog Balkana. U konačnici, u takvim nasto-

janjima, analizirali smo i politiku proširenja između samita, te dali konačan osvrt na odnos Unije prema onim akterima koje Unija vidi kao konkurente vlastitoj politici u kontekstu Zapadnog Balkana. Sve navedeno, pokazalo je još jednom polivalentnost ali i proturječja međunarodnih odnosa u globaliziranom svijetu, u kome se pitanje da li smo dio evropske porodice pojavljuje kao pitanje od izuzetnog značaja za budućnost regije Zapadnog Balkana ali i EU, kontinuirano i iznova iskušavajući mogućnosti Unije, ali i drugih involviranih aktera.

LITERATURA

1. Abazi, Erika (2019), "Albania. New geopolitics and shifting linkages", in: Bieber, Florian, Nikolaos Tzifakis (eds.), *The Western Balkans in the World*, Routledge, London, 164-183.
2. Ashdown, L. Paddy (2003), "Remarks by the EU Special Representative / High Representative Paddy Ashdown to the EU-Western Balkans Summit"; Available at: <http://www.ohr.int/remarks-by-the-eu-special-representative-high-representative-paddy-ashdown-to-the-eu-western-balkans-summit/>.
3. Barroso, José Manuel (2010), "State of the Union Address 2010", European Commission; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-10-411_en.htm (Accessed: 14 May 2019).
4. Barroso, José Manuel (2011), "European renewal – State of the Union Address 2011", European Commission; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-607_en.htm (Accessed: 14 May 2019).
5. Barroso, José Manuel (2012), "State of the Union 2012 Address", European Commission; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_en.htm (Accessed: 14 May 2019).
6. Barroso, José Manuel (2013), "State of the Union Address 2013", European Commission; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-684_en.htm (Accessed: 14 May 2019).
7. Bastian, Jens (2017), "China's Footprint in Southeast Europe: Constructing the "Balkan Silk Road"", *Südosteuropa Mitteilungen*, 4-5, 8-25.
8. Bechev, Dimitar (2017) *Rival power: Russia's influence in Southeast Europe*, Yale University Press, New Haven and London
9. Bechev, Dimitar (2020), "Russia. Playing a weak hand well", in: Bieber, Florian, Nikolaos Tzifakis (eds.), *The Western Balkans in the World*, Routledge, London, 187-200.

10. Belsey, Catherine (2003), *Poststrukturalizam – kratak uvod*, Šahinpašić, Sarajevo
11. Bijedić, Izet (2018), *Savremene političkogeografske karakteristike Bosne i Hercegovine*, Dobra knjiga / Ibn Sina, Sarajevo
12. Blome, Nikolaus, Susanne Koelbl, Peter Müller, Ralf Neukirch, Matthias Schepp, Gerald Traufetter (2014), "Zurück im Kalten Krieg", *Der Spiegel*, November, 20-22. Available at: <https://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/130335526>.
13. Čaršimamović Vukotić, Naida, Salminka Fazlić, Anela Kadić, Anesa Hadžić, Emina Čosić Puljić, Vanja Ibrahimbegović Tihak, Ye Zhang (2017) *Anketa percepcija građana u Bosni i Hercegovini 2016*; Available at: http://www.measurebih.com/uimages/final_MEASURE-BiH_NSCP2016_FindingsReport-BSC_200511201720formatted.pdf.
14. Centar za evroatlanske studije (2016), *Istraživanje javnog mnjenja: Evropska Unija, Rusija i Sjedinjene Američke Države u očima građana Srbije i preferencije građana od 18 do 35 godina*, Beograd; Available at: https://www.ceas-serbia.org/images/2015-i-pre/CEAS_2016__ipsos_srp.pdf.
15. Center for Insights in Survey Research (2017), *Bosnia and Herzegovina: Attitudes on Violent Extremism and Foreign Influence*; Available at: http://www.iri.org/sites/default/files/iri_bosnia_poll_february_2017.pdf.
16. Delalić, Selma, Adem Olovčić, Armin Tufo, Samira Aličić (2021), *China - The Rise of the Titan*, International Burch University, Sarajevo
17. Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina (2017), *Key Dates*; Available at: http://europa.ba/?page_id=496 (Accessed: 11 February 2018).
18. Deutsche Welle (2015), "German Minister Roth: 'EU expansion is also in our interest'", Available at: <https://www.dw.com/en/german-minister-roth-eu-expansion-is-also-in-our-interest/a-18369610> (Accessed: 22 September 2021).
19. Dooge, James (1985), *Report of the Ad Hoc Committee for Institutional Affairs to the European Council*; Available at: <http://aei.pitt.edu/997/>.
20. Đurić, Miloš N. (2020), *Istorija helenske etike*, Dereta, Beograd
21. Anghel, Suzana Elena (2019), "European Council in Action Western Balkans : State of play in the European Council Overview of discussions since the Lisbon Treaty", European Parliament Research Service, Brussels, 1-12. Available at: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/615678/EPRS_BRI\(2018\)615678_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/615678/EPRS_BRI(2018)615678_EN.pdf) (Accessed: 4 February 2019).

22. Euractiv (2017), *EU ministers: Balkans becoming 'chessboard' for big powers*; Available at: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-ministers-balkans-becoming-chessboard-for-big-powers/> (Accessed: 7 May 2019).
23. Euractiv (2018), *Juncker raises spectre of new Balkans war*; Available at: <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/juncker-raises-spectre-of-new-balkans-war/> (Accessed: 27 February 2019).
24. European Commission (2004), *Standard Eurobarometer 61*, Brussels; Available at: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/408>.
25. European Commission (2006), *Enlargement Strategy and Main Challenges 2006 — 2007*. Brussels; Available at: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/com_649_strategy_paper_en.pdf.
26. European Commission (2009), *Standard Eurobarometer 71*, Brussels; Available at: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/829>.
27. European Commission (2018), "A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans", 1–19. Available at: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/roadmap-factsheet-tallinn_en.pdf (Accessed: 25 April 2019).
28. European Council (2000), *Santa Maria da Feira European Council 2000 - Presidency Conclusions*, Brussels; Available at: http://www.europarl.europa.eu/summits/fei1_en.htm#V.
29. European Council (2003), "EU - Western Balkans Summit - Declaration", European Council; Available at: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf.
30. European Council (2018), "Sofia Declaration", European Council; Available at: https://www.consilium.europa.eu/media/34776/sofia-declaration_en.pdf (Accessed: 22 February 2019).
31. Evropska Unija (no date), *Desetljeće mogućnosti i izazova*; Available at: https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2010-2019_hr.
32. Faucault, Michel (1970), *Poredak diskursa: Pristupno predavanje održano na Kolež de Fransu*, Karpos, Loznica
33. Ferdinand, Peter (2016), "Westward ho-the China dream and 'one belt, one road': Chinese foreign policy under Xi Jinping", *International Affairs*, 92(4), 941-957.
34. Fierke, Karin Merie, Antje Wiener (2005), "Constructing institutional interests: EU and NATO enlargement", in: Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier

- (eds.). *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*, Routledge, London, 99-119.
35. Galeotti, Mark (2017), "Controlling Chaos: How Russia Manages its Political War in Europe", European Council on Foreign Relations; Available at: https://www.ecfr.eu/publications/summary/controlling_chaos_how_russia_manages_its_political_war_in_europe.
36. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1987), *Fenomenologija duha*, Naprijed, Zagreb
37. Hertz, Robin, Dirk Leuffen (2011), "Too big to run? Analysing the impact of enlargement on the speed of EU decision-making", *European Union Politics*, 12(2), 193-215.
38. Hosli, Madeleine O., Mikko Mattila, Marc Uriot (2011), "Voting in the Council of the European Union after the 2004 Enlargement: A Comparison of Old and New Member States", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 49(6), 1249–1270.
39. Huskić, Adnan (2014), "Complex System, Complex Foreign Policy: The Foreign Policy of Bosnia and Herzegovina", in: Keil, Soeren, Bernhard Stahl (eds.), *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, London UK, 122-143.
40. Al Jazeera (2018), Ruska parlamentarka za odlazak visokog predstavnika iz Bosne i Hercegovine; Available at: <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2018/4/23/ruska-parlamentarka-za-odlazak-visokog-predstavnika-iz-bosne-i-hercegovine>.
41. Juncker, Jean-Claude (2014), "A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change Political Guidelines for the next European Commission: Opening Statement in the European Parliament Plenary Session Setting Europe in Motion", European Commission; Available at: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/juncker-political-guidelines-speech_en.pdf (Accessed: 27 February 2019).
42. Juncker, Jean-Claude (2015), "State of the Union 2015: Time for Honesty, Unity and Solidarity". European Commission; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5614_en.htm (Accessed: 14 May 2019).
43. Juncker, Jean-Claude (2016), "State of the Union Address 2016: Towards a better Europe - a Europe that protects, empowers and defends", European Commission; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-3043_en.htm (Accessed: 14 May 2019).

44. Juncker, Jean-Claude (2018), "State of the Union - The Hour of European Sovereignty", European Commission; Available at: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/soteu2018-speech_en_0.pdf.
45. Juncker, Jean-Claude (2017), "President Jean-Claude Juncker's State of the Union Address 2017"; Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SP_EECH-17-3165_en.htm.
46. Keil, Soeren, Bernhard Stahl (2014), "Introduction: The Foreign Policies of the Post-Yugoslav States", in: Keil, Soeren, Bernhard Stahl (eds.), *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, London UK, 3-15.
47. Klein, Josef (2018), "Sprache in der Politik", in: Liedtke, Frank, Astrid Tuchen (eds.), *Handbuch Pragmatik*, J. B. Metzler, Stuttgart, 358-369.
48. Kostić, Marina (2014), "Politika proširenja Evropske unije: Koncept, naučne lekcije i slučaj Srbije", *Srpska politička misao*, 45(3), 219-233.
49. Makul, Anes (2020), "Efekti rasta desnog euroskepticizma na politiku proširenja Evropske unije na Zapadni Balkan", *Društvene i humanističke studije*, 4(13), 193-214.
50. Marciacq, Florent (2019), "Serbia. Looking East, going West?", in: Bieber, Florian, Nikolaos Tzifakis (eds.), *The Western Balkans in the World*, Routledge, London, 62-79.
51. Marks, Gary, Liesbet Hooghe (2009), "A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus", *British Journal of Political Science*, 39(1), 1-23.
52. Maurer, Andreas, Wolfgang Wessels (2003), "The European Union matters: Structuring self-made offers and demands", in: Wessels, Wolfgang, Jürgen Mittag, Andreas Maurer (eds.), *Fifteen into one?: The European Union and its member states*, Manchester University Press, Manchester and New York, 29-56.
53. Münkler, Herfried (2017), "Deutsche Hegemonie in Europa? Über die Rolle und Aufgaben einer 'Macht in der Mitte'", in: Rüttgers, Jürgen, Frank Decker (eds.), *Europas Ende, Europas Anfang. Neue Perspektiven für die Europäische Union*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 103-116.
54. Nechev, Zoran, Ivan Nikolovski (2019), "North Macedonia. A fertile ground for external influences", in: Bieber, Florian, Nikolaos Tzifakis (eds.), *The Western Balkans in the World*, Routledge, London, 126-141.
55. Politico (2018a) *Beware Chinese Trojan horses in the Balkans, EU warns, Politico*. Available at: <https://www.politico.eu/article/johannes-hahn-beware->

- chinese-trojan-horses-in-the-balkans-eu-warns-enlargement-politico-podcast/ (Accessed: 30 January 2019).
56. Politico (2018b), "Macron pours cold water on Balkan EU membership hopes"; Available at: <https://www.politico.eu/article/emmanuel-macron-pours-cold-water-balkans-eu-membership-enlargement/> (Accessed: 25 May 2018).
 57. Prodi, Romano (2003), "Presenting the Thessaloniki European Council", European Commission, 1–4. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_03_311.
 58. Roth, Michael (2018), "Der Westbalkan ist Europas Innenhof", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2 June, p. 10. Available at: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/roth-frankfurter-allgemeine/2102814>.
 59. Schimmelfennig, Frank (2005), "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union", in: Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier (eds.), *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. Routledge, London and New York, 142-166.
 60. Sedelmeier, Ulrich (2005), "Eastern enlargement: Risk, rationality and role compliance", in: Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier (eds.), *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*, Routledge, London and New York, 120-137.
 61. Skalnes, Lars S. (2005), "Geopolitics and the eastern enlargement of the European Union", in: Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier (eds.), *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*, Routledge, London and New York, 213-233.
 62. Službeni list BiH (2018), *Službeni glasnik BiH*, broj 54/18; Available at: <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/pspohz4nh78h77MNQPfc0=>.
 63. Sputnik (2018), *Objavljeno istraživanje: Šta građani Srbije misle o Kosovu, EU i Rusiji, Sputnjik Srbija*; Available at: <https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201808281117000579-eu-srbija-gradjani-istrazivanje/> (Accessed: 23 May 2019).
 64. Stronski, Paul, Annie Himes (2019), *Russia's Game in the Balkans*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington. Available at: https://carnegieendowment.org/files/Stronski_Himes_Balkans_formatted.pdf.
 65. Sołucha, Anna (2010), "The EU and Enlargement Fatigue: Why has the European Union not been able to counter enlargement fatigue?", *Journal of Contemporary European Research*, 6(1), 1-16.

66. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2016), *Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016)*; Available at: http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk B6BZ29/content/id/2542248 (Accessed: 29 May 2019).
67. Večernji list (2019), "Očuvati načela konstitutivnosti sva tri naroda u BiH"; Available at: <https://www.vecernji.ba/vijesti/ocuvati-nacela-konstitutivnosti-sva-tri-naroda-u-bih-1322792> (Accessed: 19 July 2019).
68. Visoka, Gëzim (2019), "Kosovo. Between Western and non-Western states", in: Bieber, Florian, Nikolaos Tzifakis (eds.), *The Western Balkans in the World*, Routledge, London, 108-122.
69. Wæver, Ole (1995), "Securitization and Desecuritization", in Lipschutz, Ronnie D. (ed.) *On Security*, Columbia University Press, New York, 46-86.
70. Zeit Online (2017), "Balkan: 'Es reicht ein Streichholz'"; Available at: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2017-02/johannes-hahn-kommissar-eu-erweiterung-westbalkanstaaten> (Accessed: 26 May 2018).

WE ARE(NOT) A FAMILY? ANALYSIS OF ARGUMENTATION IN FAVOR OF EU ENLARGEMENT IN THE WESTERN BALKANS AFTER THE 2003 AND 2018 SUMMITS

Summary:

This paper aims to investigate the change in EU rhetoric on enlargement to the Western Balkans using analysis and comparison of the arguments of EU officials and strategic documents, which are closely related to the Union's enlargement policy to the Western Balkans, after the European Council summits on the enlargement of the Union, in 2003 and 2018. Following the fundamental tendency to enlarge the Union in the context of the common foreign and security policy, European officials articulated this differently in the context of the two summits. While during and after the first Summit, the European Union was presented in various discursive representations as a highly successful political community capable of attracting countries to adapt to its strict rules and norms to achieve the possibility of integration; during the second Summit, in 2018, the importance of the accession of the Western Balkan countries to the Union was persistently emphasized. In this way, the patronizing discourse present in rhetorical representations during and after the first Summit was replaced by the discourse according to which the European Union insists on the accession of these countries to the Union, regardless of the complete fulfillment of previously set normative criteria. The reason for that is the growing influence of China in the Western Balkans and the growing Russian appetite for power and political action in this region.

Keywords: European Union; enlargement; rhetoric; discourse; Western Balkans

Adrese autora

Authors' address

Anes Makul

nezavisni istraživač i predavač

anes.makul@gmail.com

Adem Olovčić

Internacionalni Burč univerzitet / International Burch University, Sarajevo

adem.olovcic@ibu.edu.ba